

Thema: taal en gender

Dat er meer is dan alleen maar ‘man’ en ‘vrouw’, zie je in Zweden ook terug in de taal. Daar bestaat naast *han* (‘hij’) en *hon* (‘zij’) het genderneutrale *hen*, dat óók verwijst naar wie zich man noch vrouw voelt. Hoe zouden we dat in het Nederlands moeten oplossen?

Er zit nog veel meer taligs vast aan genderkwesties. Hoe kijken lhbtq+’ers bijvoorbeeld aan tegen de benamingen die er voor hen zijn? En wat gebeurt er met je stem als je van man vrouw wordt – en andersom? En wat is nu eigenlijk het verschil tussen woordgeslacht en biologisch geslacht? Moeten we trouwens niet allereerst iets bedenken voor die verwarrende beroepsnamen voor mannen en vrouwen?

Binnen het jaarthema ‘Schurende taal’ gaan we er in dit nummer uitvoerig op in: taal en gender.

Vanaf nu een 'redactrice'

Zoektocht naar een passende functienaam

Toen sommige kranten van alle schrijfsters ‘schrijvers’ maakten, was Irene de Pous blij, maar haar moeder vond het vreselijk. En dat terwijl ze beiden streven naar dezelfde kansen voor mannen en vrouwen. Wie had er gelijk?

IRENE DE POUS

Illustratie: Olivier Heiligers

Enkele weken geleden veranderde ik van ‘redacteur’ in ‘redactrice’. Hieraan lag geen geslachtsverandering ten grondslag, maar voortschrijdend inzicht. Ik was fervent voorstander van genderneutraal taalgebruik, dus noemde mij ook als vrouw ‘redacteur’, ‘schrijver’ en ‘journalist’. Inmiddels ben ik – gehinderd door wetenschappelijke kennis – voorstandster van het gebruik van de vrouwelijke uitgangen. Ik neem u graag mee.

LEERKRACHT

Het Nederlands biedt voor beroepsnamen een rijke verzameling aan mogelijkheden als het om het geslacht gaat. Het is niet zo ordelijk als het Duits, waar ieder beroep een vrouwelijke en een mannelijke uitgang heeft. En het is niet zo consequent als het Engels, waar vrijwel

alle beroepen maar één vorm kennen voor vrouwen en mannen.

Bij ons is er een grote variatie. Voor veel beroepen en rollen bestaan vrouwelijke en mannelijke namen. *Boerin* en *boer*, *actrice* en *acteur*, *lerares* en *leraar*, *lezeres* en *lezer*. Met veel mannelijke beroeps- en rolnamen kunnen ook vrouwen worden aangeduid, omdat die grammaticaal generiek mannelijk zijn. Dat betekent dat de grammaticale mannelijke vorm voor zowel mannen als vrouwen gebruikt kan worden. *Redacteur* kan daardoor zowel naar een man als naar een vrouw verwijzen.

Andersom kunnen de vrouwelijke beroepsnamen alleen op vrouwen slaan: een *redactrice* is altijd een vrouw. Soms is er een overkoepelende term voor beide geslachten, zoals *leerkracht* bij *lerares* en *leraar* en *verpleegkundige* bij *verpleegster* en *verpleger*.

Wat de mogelijkheden zijn, is ook gekleurd door de arbeidsverdeling tussen vrouwen en mannen in het verleden. Voor beroepen die van oudsher alleen aan mannen waren voorbehouden, bestaat alleen een gangbare mannelijke vorm. Denk aan *burgemeester*, *minister* of *dokter*. Andersom verwees *vroedvrouw* alleen naar vrouwen.

TABOE

Pogingen om meer eenheid te krijgen in het gebruik van de beroepsnamen voor vrouwen, zijn onherroepelijk verbonden met de feministische kwestie: hoe kunnen vrouw en man gelijk behandeld worden in de taal? De maatschappelijke discussie hierover kent al veertig jaar weinig vooruitgang, weet dr. Ingrid van Alphen, gepensioneerd taalwetenschapster aan de UvA. “Terwijl de laatste twintig jaar verschillende empirische taal- en cognitieonderzoeken een relatie tussen taal en denken hebben bewezen. Een onderwerp dat in de jaren tachtig nog taboe was.”

Sinds enkele jaren zijn vrouwen in die kranten in principe ‘acteur’, ‘zanger’, ‘schrijver’.

In 1981 schreef Van Alphen op verzoek van de toenmalige Emancipatieraad samen met studenten een advies aan de overheid over de beroepsnamenkwestie. Sinds begin dit jaar heeft Van Alphen zitting in de adviescommissie Genderinclusief Taalgebruik van de Nederlandse Taalunie, om opnieuw haar bijdrage te leveren aan richtlijnen over onder andere het onderwerp beroepsnamen.

“Taal is van iedereen en niemand”, zegt Van Alphen. “Dat vond ik toen en dat vind ik nu nog steeds.” Van Alphen is dan ook niet speciaal vóór het creëren van nieuwe, ‘genderneutrale’ woorden. Maar wel tegen het afschaffen of vermijden van de vrouwelijke uitgangen, met het idee dat dat genderneutraal zou zijn. Dit lijkt juist een kleine trend te zijn. Zo duiden *de Volkskrant* en *NRC* sinds enkele jaren in hun verslaggeving vrouwen alleen nog maar aan met de mannelijke beroepsnaam, ook bij beroepen waar de vrouwelijke vorm van oudsher veelvoorkomend is. Dus vrouwen zijn in die kranten in principe ‘acteur’, ‘zanger’, ‘schrijver’.

PRACHTIG INITIATIEF

Ik vond dit als feministe een prachtig initiatief. Wat doet het er immers toe of je een man of een vrouw bent als het om je beroep gaat? Waarom zou je dat moeten kunnen afleiden uit een woord? Eindelijk wat maakbaarheidsidealisme in Nederland. Als we de verschillen uit de taal halen, zullen de verschillen in de werkelijkheid er uiteindelijk ook niet meer toe doen.

Mijn moeder – ook feministe – vond het vreselijk. En met haar veel lezers en lezeressen van de krant. De weerstand zat ’m in verschillende dingen. Sommigen vonden het gewoonweg potsierlijk, anderen onpraktisch (soms weet je pas halverwege het bericht of het over een vrouw of een man gaat) en nog weer anderen hadden ideologische bezwaren: zo worden vrouwen onzichtbaar.

Taalwetenschapster Ingrid van Alphen: “Bij neutraal bedoelde aanduidingen zien we eerder een man voor ons.”

In de praktijk worden de eigen regels ook niet altijd consequent gevolgd. Dit leidt tot interessante combinaties, zoals deze zin uit *NRC*: “De uitdaagster van Loekasjenko is géén politicus.” Of in *de Volkskrant* het gebruik van *oppositieleidster* in de kop en *oppositieleider* in het artikel, terwijl het over dezelfde persoon gaat.

NOOIT NEUTRAAL

“Ik hoop ook dat gender er niet toe doet als het om je beroep gaat”, zegt Van Alphen. Het is dan ook niet het ideaal dat voor problemen zorgt, maar wel de route ernaartoe. “Taal is nooit neutraal. Het idee leeft dat de generiek mannelijke vorm neutraal kan worden ingevuld. Dat is niet zo. Uit onderzoek in diverse talen blijkt keer op keer dat we bij die neutraal bedoelde aanduidingen eerder een man voor ons zien. Deze zogenoemde ‘male bias’ is heel onbewust, heel persistent en zit niet alleen in de taal. Zelfs in het Engels, met zijn grammaticaal natuurlijke gendersysteem, zien mensen eerder een man voor zich.”

Wat dat voor gevolgen kan hebben, blijkt onder andere uit een studie van de Vlaamse wetenschapper Dries Vervecken. Hij onderzocht het effect van paarvormen bij vacatureteksten, wat betekent dat je bij een functietitel niet alleen *loodgieter* vermeldt, maar beide varianten: *loodgieter/loodgiester*. Het blijkt dat op vacatures met een paarvorm relatief meer vrouwen solliciteren (en niet minder mannen). Zo’n effect is er niet bij het gebruik van *loodgieter (m/v)*. Als je die paarvormen voorlegt aan kinderen, blijkt dat zij daarbij eerder denken dat vrouwen succesvol kunnen zijn in dat beroep.

Onderzoekers van de universiteit van Bern die een selectieprocedure simuleerden, ontdekten bovendien ook effect bij de mensen die sollicitanten voor topfuncties aannemen. Vrouwelijke kandidaten met dezelfde competenties werden minder geschikt gevonden voor de functie bij gebruik van de mannelijke overkoepelende vorm of de mannelijke vorm met *m/v*. Bij het gebruik van paarvormen werden de vrouwelijke en mannelijke kandidaten gelijkwaardig beoordeeld.

Het mechanisme gaat niet alleen op bij vacatureteksten, blijkt uit ander onderzoek uit Duitsland. Daarin vroegen de wetenschappers mensen naar hun favoriete ‘musicus’ of ‘schrijver’, of op welke ‘politicus’ ze zouden stemmen. Bij een andere groep werden mannelijke én vrouwelijke vormen gebruikt in de vraagstelling. Bij de laatste groep prijken relatief meer vrouwen op de lijst.

De gemene deler van alle onderzoeken is dat het zichtbaar maken van vrouwen via de taal sneller associaties oproept met vrouwelijke kandidaten. Van Alphen: “De werkelijkheid beïnvloedt hoe we taal interpreteren. Maar taal beïnvloedt op deze manier ook de werkelijkheid. Het is een cirkel. Als vrouwen in de taal zichtbaarder worden, worden ze dat op de werkvloer ook, wat er weer toe leidt dat de ‘male bias’ vervaagt.”

ONWETENDHEID

Waarom kiezen sommige organisaties en veel mensen er in de praktijk dan toch voor de mannelijke generieke vorm te gebruiken voor vrouwen? Uit veertig jaar discussies hierover destilleerde Van Alphen een mooi lijstje. Op nummer 1 staat onwetendheid.

“Veel mensen weten niet meer dat onze grammatica voorziet in vrouwelijke uitgangen. Ik ontmoette een keer een groep ondernemers. Zij noemden zich ‘vrouwelijke ondernemers’ om te laten zien dat ondernemers niet alleen mannen zijn. Ik vroeg waarom ze niet hadden gekozen voor het woord *ondernemers*, maar ze dachten dat dat geen correct Nederlands was. Jammer, want door het gebruik van *vrouwelijke ondernemers* versterk je juist de norm dat een ‘ondernemer’ alleen een man is.”

Zelf herkende ik op het lijstje van Van Alphen meerdere redeneringen. Als vrouw sloeg ik aan op het argument ‘status’. Vrouwelijke beroepsnamen hebben vaak minder serieuze associaties dan de mannelijke. Als schrijfster herken ik het argument ‘gemakzucht’. Want moet je dan bij alles dubbele vormen gaan gebruiken en daarna verwijzen met *zij/hij*? Als feministe: onwetendheid. Namelijk het – kennelijk ontorechte – idee dat de algemene mannelijke term neutraal ingevuld kan worden. En als mens: ideologie. Door steeds vrouwelijke en mannelijke vormen te gebruiken, versterk je die hokjes. Dat sluit mensen uit die zich niet identificeren als vrouw of man. Om echt genderinclusief taalgebruik te krijgen, moeten ook non-binaire mensen zich kunnen herkennen in de taal.

Van Alphen herkent dit punt: “Gender verloopt over een spectrum, en dat is nu nog niet zichtbaar in de taal. Maar van iedereen een man maken is daar ook geen oplossing voor. Het Nederlands biedt ook non-binaire mogelijkheden, door jezelf bijvoorbeeld ‘schrijvende’ of ‘ondernemende’ te noemen.”

In de wereld van de beroepsnamen is er dus nog geen perfecte weg. Maar als ik ertoe kan bijdragen dat jonge vrouwen nu opgroeien met meer zelfvertrouwen voor een scala aan beroepen, dan noem ik mijzelf voortaan graag ‘redactrice’.

Werkgroep genderinclusieve taal

In 2019 heeft de Taalunie de werkgroep Genderinclusief Taalgebruik ingesteld. Er is bij instanties en andere taalgebruikers steeds meer behoefte aan advies over neutrale, inclusieve en non-binaire verwijswoorden, persoonsaanduidingen en aanspreekvormen. De werkgroep zal vanaf dit najaar via de website Taaladvies.net praktische adviezen op dit gebied gaan geven.

Naast taalwetenschapster Ingrid van Alphen zijn lid: Gwennie Bosma (Sociale Verzekeringsbank), Karen Deschamps (Vlaamse overheid), Rutger Kiezebrink (Onze Taal) en Joz Motmans (coördinator Transgender Infopunt en hoogleraar Genderstudies in Gent).